

ЛЕГЕНДИ
батьківського краю

Цікаві оповіді
про походження назв
населених пунктів
Городоцького району

Відділ культури, національностей, релігій та туризму
Городоцької міської ради
Городоцька центральна публічна бібліотека

Легенди батківського краю

*Цікаві оповіді
Про походження назв
населених пунктів
Городоцького району*

м. Городок

2021

Легенди батьківського краю: цікаві оповіді про походження назв населених пунктів Городоцького району /Відділ культури, національностей, релігій та туризму Городоцької міської ради; Городоц. ЦПБ, Городок, 2021. – 44 с.

Видання містить цікаві розповіді про походження назв сіл Городоцького району.

Адресується широкому загалу, всім, хто цікавиться історією Городоччини.

Підготувала: Бутельська Н. О.

ПЕРЕДМОВА

Серед розмаїття народних легенд особливе місце займають легендарні перекази щодо походження, історії, етимології назв українських міст і сіл. Це зумовлено тою увагою, яку кожна сім'я, рід, будь-яка інша спільнота людей приділяє своїй історії. З одного боку – повага до пращурів та гордість за їх славетні дії; з іншого – заспокійливе відчуття приналежності до більш-менш значущої соціальної формації: легенди й перекази про міста та села створювались невідомими народними поетами, які зберігали історію роду, прикрашаючи її чудовими дрібницями й подробицями, даючи змогу нащадкам насолодитися почуттям гордості за багату історію свого народу, пояснюючи походження географічних назв, дозволяючи прослідкувати родовід.

ГОРОДОК

Сивий туман стелився над Смотричем. Осіннє розмаїття трав шепотіло стару легенду...

Було це давно. Вісім днів і ночей поспіль лив дощ. Кілька десятків наших воїнів переслідувала татарська орда. Сили були нерівні. Настали сутінки.

– Ні, не вибратись нам звідси, – сказав старий воїн, – ми потрапили у пастку.

Навкруги були непрохідні болота, та й Смотрич розлився, як у весняну повінь. Так і поснули знесилені і знекровлені люди. В дозорі стояло троє. Раптом один із них почув чийсь кроки.

– Чужинець, – майнула думка. Розбудили інших.

– Ні, це якась тварина, – сказав старий досвідчений воїн. Всі насторожились.

– І на коня не схоже, – промовив дозорний.

– Це олень, – сказав наймолодший.

М'яко ступаючи, тварина пройшла повз них, ніби вказуючи їм ту єдину стежину між непрохідними болотами, залитими водою. Всі, як один, слід в слід за оленем за півгодини вийшли на тверду землю. Коли розвіявся вранішній туман і показалось сонце, воїни були вражені побаченим: на високих пагорбах, вкритих зеленню, росли величезні дуби, біля яких у вранішній росі купалися великі куці диких троянд, а неподалік гордо і величаво, у сліпучому промінні ранкового сонця, стояв їхній рятівник – олень. Він навіть не думав кудись тікати, він ніби знав, що його не скривдять, адже це були люди своєї, а значить і його рідної землі.

Так і поселились люди на цій благодатній землі, збудували місто

і назвали його на честь гордого оленя – Городок.

На центральній площі міста височіла вирізьблена з каменю скульптура оленя. Місто змінювалось, війни і плач змінювались миром і сміхом, але і в наші дні, на виїзді, за Городком можна побачити скульптуру оленя з маленьким оленятком. Ліс, що неподалік, теж назвали оленячим.

Як і багато століть тому, вітер гойдає пахучі трави, які і зараз нашіптують нам стару легенду – величаву і горду, як наше прекрасне місто – Городок.

САТАНІВ

Так званий насипний «Троянів вал», – споруда античного світу збереглася на території нашого району до сьогоденного дня. З цими давніми часами і пов'язана одна з легенд про походження міста Сатанів.

Римський легіон під проводом центуріона Типнілія в 106 році н. е. просувався на північ від річки Тірас (Дністер), несучи великі втрати в постійних військових сутичках з місцевими племенами – предками східних слов'ян. На високому скелястому березі невідомої річки полководець нібито звернувся до своїх легіонерів, що оточили його, зі словами: – Сат аут нон? (Досить, чи підемо далі?) – Сат. Сат! (Досить. Досить!) – одноголосно закричали стомлені воїни і почали розкладати свої шатра і намети. З тієї пори виникло тут, як розповідає легенда, людське поселення, і назвали його Сатанів.

Народні перекази доводять, що Сатанів названо від слова «сатана». Адже неподалік знаходиться ще одне місто, яке має подібну назву – Чортків.

Легенда розповідає, що так назвали невідоме місто турки. Розповідається, що коли турецькі яничари наближались до міста, його жителі вийшли їм назустріч із зброєю в руках. Після жорстокої сутички міщани почали відступати, сили були нерівні. А турки, подумавши, що вони відходять до міста, кинулись у погоню. Кілька днів і ночей тривала погоня, а міста все не було. Дрімучими лісами, що вкривали високі гори, які оточували Сатанів, непрохідними ярами та нетрями водили жителі міста навколо нього турків. Проте в місто вони так і не потрапили. «Сатана» (прокляте місце) – так після цього прозвали це місце турки, заявивши, що їх лісами і болотами водила нечиста сила.

Дехто з дослідників краю вважає, що так назвали місто монахи Сатанівського монастиря, який був тут побудований у XIV, а можливо, і в XI столітті.

У цій назві була відбита боротьба міщан з монастирем за земельні володіння, і тому перші жителі міста були нагороджені таким страшним для тих далеких часів прізвищем. А незабаром сусідство монастиря з «Сатаною» стало недоречним і монастирські ієрархи, намагаючись виправити цю необачність своїх попередників, стали давати околицям Сатанова релігійні назви: Богослівка, Юринці, Спасівка, Покрівка (від назви церков, які були побудовані в цих околицях).

БЕДРИКІВЦІ

Наш край часто спустошували татари – і він не раз відновлювався. Тоді це ще була територія Поділля. Подільський князь Федір Коріатович, щоб захистити свої землі від набігів,

подарував польському шляхтичу Бедриху містечко, яке той назвав на свою честь Бедрихів Городок.

Бедрих зібрав ватагу подолян, які відбивали татарські набіги. Йшли запеклі бої, знищено чимало люду. Та й територія містечка сильно постраждала. Але люди вистояли, захистили свою землю, а шляхтич усі свої кошти витратив на відновлення своєї території, та й про людей не забув, допоміг відновити оселі. Місцевість почала процвітати, все більше людей приїздило сюди жити.

Коли помер Бедрих, люди засумували, почали зневірятися у власних силах – і частина території відійшла в інше володіння. З того часу відбулися територіальні зміни: село Бедрихівці і місто Городок.

З часом в назві відбулася зміна відповідно до полегшення вимови – Бедриківці. Але слава про відданого шляхтича Бедриха залишилася у серцях людей.

БОРЩІВКА

Кілька століть тому назад, в долині, біля підніжжя річки, поміж верб, в невеличких хатинах поселилися люди, землероби і рибалки, скотарі, горшколати. Сім'ї важко працювали, розросталися й міцніли.

Йшли роки... На місці одиноких хатин виросло невеличке село, яке назвали Закутина. Та недовго жило воно: чорною хмарою впали на неї вороги. З несамовитим криком і диким вереском налетіли турки на квітучу Закутину – і вмить запалала вона, піднялась вгору чорними хмарами диму й гадючими червоними язиками вогню. Тільки сумне попелище залишили після себе клятві ворони, розтрощені вози, почавлений домашній скарб, вбиті й обвуглені трупи тварин і людей. Лиш тужливе голосіння сповнювало колись

квітучу й веселу долину; надовго змовкли тут солов'їні співи і радісний сміх.

Та не вмерло село! Життя вбити неможливо! Незабаром неподалік, в долині, де була весною білим квітом калина, сповнюючи околицю духмяним, п'янким запахом, знялися білі невеличкі хатинки, в яких оселилися чудом вцілілі закутчани. Погориною назвали своє село, і жили тут веселі, працьовиті, дружні люди.

І знову біда, і знову сльози, і знову згарище. Знищивши Погорину, не зміг жорстокий ворог вбити в людях волю до життя. І вижили вони, відродили своє село, не залишили рідні місця. Знову вирости селянські хатини, і забуяли кругом них яблуневі і вишневі садки. Знову гучні переспіви солов'їв та зозуль сповіщали про схід сонця, про початок нового трудового дня. Життя продовжувалося...

Але у цих місцях дуже розрослася рослина борщівник. Ця рослина була дуже велетенських розмірів. Поселенці знищували її, а на тому місці будували хатки, розробляли землю під посіви. Так і назвали своє поселення Борщівник, а пізніше Борщівка.

Стоїть наша Борщівка між яблуневих садків, розлогих верб та пшеничних полів, розкинувшись на обох берегах річки Сороки. І живуть в ній щасливі люди.

ВАРІВЦІ

У давнину жителі одного села почали займатися виготовленням повністю дерев'яних возів з дерев'яними колесами. По всіх околицях славилися їхні вироби. Село стало процвітати, а люди почали жити заможного.

З часом експлуатації возів дерев'яні осі потрібно було часто

змащувати. От тоді один з майстрів винайшов спеціальний дьоготь з березової кори. Він «продовжив життя» возам на багато років. Майстра цього звали Варомир, і тому сам дьоготь дістав назву «вар».

Усе село допомогло майстрам збудувати смолокурню на самій вищій частині, щоб звідусіль було видно місце, яке прославило їхнє поселення.

Та ось прийшла у селище розруха: лихі загарбники напали на нього. І саме смолокурня стала на захисті людей. Найвищий пагорб усю біду прийняв на себе. Усі майстри, які перебували на той час там, увесь удар прийняли на себе і так відборонили своє село, та за це поплатилися життям.

На горбі між Остапківцями та Варівцями є могилка, яка і досі свідчить про страшну біду, яка сталася з відомими умільцями, що не побоялися ворога, захистили односельців ціною власного життя. А село відтоді дістало назву Варівці, на честь доброї справи, якою займалися його жителі.

ВЕЛИКИЙ КАРАБЧІЇВ

Як свідчать архівні документи, в давнину Великий Карабчіїв мав назву Старого або Підлісного Карабчіїва та ще називався Новим або Карабчієвкою.

Великий Карабчіїв називався Підлісним Карабчієвом, мабуть тому, що на його теперішніх грунтах росли дрімучі ліси. Про наявність чорних, тобто дрімучих лісів навколо села і схилах гори «Городисько» говорить і одна із версій назви села. Як пише автор книги «Високі береги Смотрича» Демянчук Г. С., слово «карабчіїв» у тюркинських мовах, означає «чорний ліс» – так називали місцевість

турецькі загарбники, які після зруйнування поселення на горі «Городисько», ще, мабуть деякий час тут жили.

Проте «карабчіїв» не перекладається дослівно як «чорний ліс» в тюркинських мовах слово «карабчіїв» найблище відповідає вірменському – «чорний сад». Це говорить про наявність густих насаджень і садів, що на нашу думку є найдостовірнішим припущенням щодо походження назви села. І зовсім неправдоподібною є ще одна версія, яку знаходимо в «Трудах Подольського Епархального історико – статистического комітета...». Названіє Карабчіїв проісходіт от «карабкаться» і обьясняют очень крутим положенієм селенія в прежнее время.

ВЕЛИКА ЛЕВАДА

Кожен починається з отієї батьківщини, до якої завжди лине серце людини, де б вона не була. А це означає, що не перевелися на нашій древній землі люди, що пам'ятають свій рід, своє походження, своє глибинне коріння.

Рідний край... Тиха і мила серцю сторона. Тут кожен кущик і кожне деревце – ціла історія. Придивись пильно тільки до неї, землі пращурів наших, і ти побачиш та почувеш багато чого цікавого.

Село – давня столиця нашого українського родоводу. Земля – початок жіночий. Маємо бути щасливими, що на ній знайшовся шматочок для Великої Левади.

Кожне село чи місто має свою неповторну, прадавню історію. Таку історію маємо і ми. Слово «Левада» означає ділянку річкової долини, що обсаджена деревами і використовується під сіножать, пасовище та частково під городи.

Перші згадки про поселення припадають на XVIII століття. Спочатку село звалось Левада Карабчіївська, бо заснувалося на карабчіївських ґрунтах.

Перші поселенці зводили хати на правому і лівому берегах річки Смотрич, тоді повноводної, з чистою водою, багатою на рибу. Сусідами Великої Левади були села з давнішою історією – Купин і Великий Карабчіїв. Розквіт Великої Левади припадає на кінець першої половини XIX століття. У 1847 році в селі було збудовано цукрово-рафінадний завод «Левада». Саме з того часу село дістало назву Велика Левада, адже на цих землях вперше з'явилася визначна будівля.

Історія села тісно пов'язана з гайдамацьким рухом. У середині XVIII ст. Велика Левада стала одним з центрів гайдамацького повстання. Один з останніх боїв гайдамаків із урядовим військом відбувся поблизу Великої Левади, на виході сучасного Купинського шляху. Там, метрів за десять ліворуч від шляху, і зараз видно в бору довгу могилу, в якій, за переказами, поховано більше тридцяти гайдамаків, що загинули в цьому бою. Їх поховали разом зі зброєю, одягом і грішми – як святих борців за народну волю. А далі, коло того ж шляху, за лісом, є ще три могили. Кажуть, що в них поховано триста гайдамаків.

ВЕСЕЛЕЦЬ

На південний захід від сучасного села розташований ліс. Біля лісу є озеро. Краса, та й годі...

На схід від цієї місцини розміщувалось поселення під назвою Журавки. Тягнулось воно до урочища Біла криниця. Все село

розміщувалось у долині. Благодатна земля дозволила людям займатись землеробством, розводом худоби.

У селі проживали різні народи; були серед них і цигани. Їхня кров давала про себе знати: не раз циган ловили на крадіжці чи обмані. І одного разу за таку провину їх було вислано із села. Ці висланці довго шукали нове місце проживання і невдовзі поселились на берегах річки Сквила.

Хоч і мали вже вони пристанок, та ще довго називали себе висланцями, а місцевість, де оселилися, – виселок. Тільки через роки люди зрозуміли, що це не просто виселок, а веселок (веселість), яку вони отримали з новою, власною землею. Так і дали назву своєму селу Веселок – Веселець.

У сучасному селі і досі є вулиця під назвою циганська.

ГРИЦЬКІВ

За переказами село було дуже маленьке за територією і населенням. Всього декілька дворів у видолинку біля річки. Заснували це поселення тогочасні мисливці, які здобували їжу у густих, дрімучих навколишніх лісах. Біля цих лісів була невелика галявина. Мисливці її розчистили і спорудили там свої халабуди та привели туди майбутніх дружин.

Ось так і виросло й заснувалось невеличке поселення. А ватажком і організатором цього був чоловік на ймення Грицько. Саме тому люди почали називати своє селище Грицьковим селом. Саме відтоді і закріпилась назва села Грицьків.

ЖИЩИНЦІ

Якщо думкою полинати у далеке минуле нашого Поділля, то перед нами постане майже незаймана природа: покриті лісами Товтри змінювались розлогими луками і численними озерцями, по берегах яких росла розкішна осока, шумів високий очерет, татарське зілля, буяли купини цибульки.

Далі килимами слалися поля. Долинами, вибалками струмили ручаї з верболозами. В цьому зеленому морі з кінця в кінець шугали дикі тварини, а над усім цим зграями носилось птаство. Це був справді багатий-багатий край з мереживом шляхів, з безліччю поселень.

Хоча Поділля кілька сот літ тому було більш заселене, ніж південно-східна Україна, проте і тут відстань між поселеннями вимірювалась десятками верстов.

Частіше усього по шляхах, а ще частіше в стороні від них по вибалках та під лісками стояли хутори, які називались іменами перших поселенців.

Так виникли Олекси – Пільні (тепер Пільний – Олексинець) і Олекси – Підлісні (Підлісний – Олексинець). А ще були Пилипи – Пільні (теперішні Жищинці) і Пилипи – Підлісні, що селились на пагорбі зліва, як їхати з Кошарної (Кошара – стійло для худоби) на Нове Поріччя.

Пилипи – Підлісні, за переказами, жили, звичайно, під лісом і їм, виходить, не таланило: орної землі замало, і худобу вовки забирали. І вирішили Пилипи – Підлісні переселитись до Пилипів – Пільних, де було більше простору, тай земля родючіша.

Пішла з тих пір слава про землю, що добре родить жито. І

місцевість ту згоду почали називати Житничинцями – Житчинцями, а від так і саме поселення, Житчинці. Родилось тут жито, кохались в конях, любили пісню, справляли гарні і цікаві весілля.

Далі в цьому слові звуки «ГЧ» асимілювались в звук «Щ» – і вийшло Жищинці.

ЗАВАДИНЦІ

...Вечоріло. Сонце поступово ховалось за хмари, поступаючись сутінкам. Небо все хмурнішало і хмурнішало, все сумніше ставало надворі. Не весело було і хатині однієї сім'ї. Саме цього дня народилась в них ще одна дитина – дев'ята. Хлопчик був небажаним у сім'ї, саме тому всі ходили зажурені та похнюплені. І так повна хата голодних дітей, а тут на тобі, ще один голодний рот. Та нічого було робити. Дитина хоч і зайва, проте є. Назвали малого Іванком.

Хлопчик ріс на диво веселим, кмітливим, винахідливим. Проте не приніс він своїй сім'ї щастя, завжди почувався зайвим. Та й батьки на нього казали не інакше, як «Завада».

Так виходило, що Іванко дуже часто потрапляв у різноманітні неприємні історії. Гнізда хлопчики роздерли, а хто винен – Завада, розбили комусь носа – винуватий Завада, розбили вікно сусідам – і знову ж винен Завада. Таким розбишакою виріс хлопець, таким халамидником, що ще більше не злюбили його батьки. Одного вечора, після чергової пригоди Іванка, розгніваний батько промовив: – Забирайся геть із мого дому! Не потрібен ти нам! Ніякої користі, хоч би що коли поміг по господарству, лише бешкети робити знаєш! Завадою був. Завадою й лишився! Геть звідсіля, щоб очі мої тебе не бачили!

Нічого на те не відповів Завада. Повернувся і вийшов з хати. Ішов довго. Спочатку лісом, потім полем. Десь близько опівночі добився до якогось селища. Прийшов до першої хати та попросився ночувати. Жила там не молода жінка з дівчиною. «Певно, мати і донька», – подумав Іван, але не розпитував.

Нагодувала його жінка, постелила ліжко – дійсно проявила гостинність. Але ніяк не міг заснути парубок – все бачив перед собою карі очиці цієї дівчини, що подавала йому вечерю. Та так запала йому в душу дівчина, що довго не міг заснути, та й у сні не залишала його у спокої...

Ранком прокинувся Іван від голосного ридання. Став прислухатися. Зрозумів, що плаче та дівчина під вікном. Вийшов до неї, став втішати та розпитувати:

– Чого плачеш, зозулько? Чи можу я чимось допомогти? Чи скривдив тебе хтось, голубонько, та не мовчи. Скажи вже!

– Не від доброго життя плачу, юначе! Ота стара відьма – мамка моя – зовсім хоче мене зі світу зжити. Ніякого життя мені з нею нема. Усю важку роботу на мене переклала, а сама спить цілими днями. Та ще й б'є мене нізащо! Не можу я так жити! От би жила моя матінка, не дала б мене образити! – відповіла дівчина і заридала ще дужче.

– Ой, не плач, голубко, заспокойся! Знаю, як тобі допомогти! А ходи-но зі мною, будь моєю дружиною, збудуємо хатинку, та й будемо жити. Чи підеш?

Подивилась дівчина на нього очима, повними сліз. Приглянувся, видно, і їй юнак, та сказала:

– Піду.

Довго ішли, багато днів. Тай натрапили на чудову місцину: і ліс

недалеко, і річечка з чистою водою – чого ще треба? Збудували собі хатину та й стали жити. А з часом почали приходити й інші люди сюди жити. Були навіть із рідного Іванового села. Так і казали:

– Йдемо жити до Завади.

І стали так звати оте поселення, де жив Іван Завада – Завадинцями. Давно то було, але село процвітало. Росло, ширшало. Та і до нашого часу зветься Завадинці.

КРЕМІННА

Між горами і березиною розкинулось село. Майже всі поля тієї території мають певний зв'язок із минулим: історичними і географічними подіями та народними легендами. А все тому, що на тих землях ріс густий бур'ян білокопитник. Його назва була пов'язана з дикими кіньми, що колись випасались на цих землях, а їли ці білі красені саме цей бур'ян.

У народі ця трава мала назву кремінна, тобто кремінь, бо була дуже міцна, навіть вирубати її було важко. А коні вільно їли цю рослину. Ось коні і вважались такими міцними.

З часом жителі цього села навчилися обробляти білокопитник і додавати у чай. Вони відчували прилив сили, міцності і витривалості. І все завдяки звичайному бур'яну. З того часу за людьми закріпилось слово «кремінни», тобто силачі, а село отримало назву Кремінна.

КУЗЬМИН

Давно те діялось... Земля наша тоді належала литовському магнату Сапезі і носила назву Сапежін. Він був хорошим чоловіком, піклувався про жителів свого селища. Та одного разу сильно

захворів. Щоб врятувати своє життя, йому довелося змінити місце проживання.

Та про односельців не забув: Сапега подарував село у володіння своєму нешлюбному синові (він народився від служниці магната). Коли той одружився і у нього народився син, якого назвали Кузьма, щасливий батько перейменував село у його честь – Кузьмин.

Жителі обурились проти такого вчинку свого володаря, адже і досі пам'ятали і любили попереднього власника – Сапегу. У Кузьміні почалися сутички, бунти.

Згодом цим скористалася родина Гертбуртів, у володінні якої на той час були сусідні землі. Вони напали на село і підло його загарбали. Доля села і людей їх не хвилювала: щоразу з'являлися нові власники – то син, то брат. Люди обурювались такій долі, але вже нічого не могли вдіяти, у них не було навіть права голосу.

У XVII столітті Сусанна Гертбурт подарувала село своїй доньці в придане в родину Стадницьких, від яких воно перейшло до Граб'янків. І ось нарешті люди почали дихати з полегшенням, адже ця сім'я почала піклуватися і про них. Відновлювались будинки, будувались нові споруди, чисельність жителів почала примножуватись.

Та знову лихо... Кримські татари захопили і розорили селище. Довго вони глумилися над його жителями, знищили чимало людей. Та деяким, все-таки, вдалося вижити.

Йшли роки. Мінялося все навколо. Змінилося і життя села Кузьмин. Кузьминчани відстояли свою рідну землю і змогли відновити село. А назва так і залишилася в пам'ять про помилки предків, які шукали ніби кращого життя, та, мабуть, і самі накликали

на себе стільки бід.

КУМАНІВ

На зеленім узліссі, під широкими крилатими кленами, дубами, липами розляглися втомлені воїни князя. Окремо лежали воїни слов'янські, окремо – наймані – половецькі. Неподалік паслися коні.

Густа соковита трава з рясно квітучими ромашкам й чебрецями, звіробоем, материнкою, синьоокими дзвониками, іван-чаєм, перстачем, геранню, гвоздиками, лілією була для воїнів чудовим ложем. А особливо для степовиків. Під квітучою липою спочивали три смуглолиці половецькі воїни. Літами буди юні. Середнього зросту, міцної гарної статури; кароокі, з густим довгим чорним волоссям, заплетеним укусу. Лежали горлиць й милувались квітучою кроною лип. Рясні суцвіття п'ярко розносили довкола густий медовий дух. Дикі бджоли мелодійно й лагідно гуділи в квітах. Десь зовсім близько кувала зозуля, воркували горлиці. Соловейки аж захлинались, витьохкуючи. У гущавині десятки різних пташок, закохано й ніжно, кожен на свій лад, співали пісню життя.

Три юних половецьких серця, були зачаровані:

- Хороше як, – сказав один із них замріяно.
- Люблю я цю землю, – додав другий.
- А я б навек залишився тут, – усміхнувся третій.
- О, за цим не стане, завтра-післязавтра бій, то ж багатьох нас навіки сховає ця прекрасна земля, – зауважив з гіркотою котрийсь.

Мовчання. Думали про прийдешній день. З насолодою купались в дні сьогоднішньому.

Один з них зірвав ромашку й замилювався на її тендітну красу.

– Що дивишся, друже, думаєш, то українська дівчина, – сказав його побратим. – Люблю тутешніх дівчат, красиві.

Другий запропонував:

– Давайте, підемо ягід назбираємо.

Ось і галявина, рясно вкрита ягодами. Тонким суничним запахом зустріла вона хлопців. І ті припали на коліна й мовчки заходились смакували.

– Ще б водички, – згодом забажав один із них.

– Спустимось лісом вниз. Там джерельце. Від нього брав початок дзвінкий лісовий струмочок. Смачна лісова вода! Вгамувавши спрагу, посідали біля води. Сонячне проміння, падаючи крізь крони дерев, просочувалось на землю рясним сухим дощем.

Небо, що просвічувалось над ними було голубе-голубе. І ці кольори: жовтий, золотий, голубий, зелений зливались в таку пречудову гармонію, що аж не вірилось воїнам, що то реальний світ.

– Я не хочу більше воювати, – тихо-тихо прошепотів один з воїнів.

– І я не хочу. Про що, за що... Землю люблю, додав другий.

– Дружину хочу, діточок, і тут жити, – сумно промовив третій, – завжди тут, на одному місці.

Довго думали і вирішили, що завтра в поході відстануть й лісом майнуть, куди очі дивляться. Де найбільше сподобається, там і зупиняться...

От і сповнилось їхнє бажання. Втекли хлопці від свого загону у саму гущу – тут їх ніхто не знайде. Вирили землянку, накрили гілками й землею, всередині прибрали травою. Дичини в лісах – видимо-невидимо, в ставку риби – не злічити, ягоди малини самі з'їстися просяться. В дуплах меду багато, чисті джерела вгамовували

спрагу найсмачнішою лісовою водою. Хлопцям до серця припало таке поселення.

– Самі будемо жити, чи пристанемо до котрогось села? – запитав перший.

– Самі, – захвилювався другий. – Самі, бо там завжди будемо куманами, будемо чужинцями...

– Сюди й жінок собі приведемо, – повеселіло додав третій.

– А хто ж чужинцю дочку свою віддасть? – повів перший.

– А ми їх вкрадемо, – хвацько зауважив йому другий.

– І найкращих, – уточнив третій.

Ось і жнива по селах. На поле з серпами висипало все жіноцтво. Чисто, як на свято, вдяглися викупані в м'ятах, любистку, русокосі дівчата. Густі довгі тугі коси землі сягають, білі руки у сорочках-вишиванках лебединими крилами мають, голови віночками уквітчані. Розлилася полем пісня обжинкова. Звучали дівочі голоси ніжно, аж жайвір у високості заслухався.

Біля одного такого поля й поховалися славні юнаки. Ось з одного воза вискочило аж три рум'янощокі, білолиці, стрункі юнки. Взяли серпи і пішли до жнива. Батько повів у видолинок коней перепочити.

І щось було в тих сестрах таке, що виділяло їх серед інших дівчат. Ні, не лише врода впадала в очі, а плавні, рухи, непідробне завзяття до праці.

Вони не просто жали, а жали так, наче пісню співали, наче килим стелили.

– Моя – ось та, – шепнув перший.

– Добре, бо я вподобав другу, – сказав інший.

– Які ви сліпці, але я радий, бо найкраща – це ж ота, найменша –

щасливо усміхався третій.

І не встиг батько від коней повернутися, як його дочок хлопці на коні підхопили й помчали вглиб лісу, наче вітер степовий.

– Кумани! Кумани! – кричали налякані женці. Та ліс мовчав. Лиш батько дівчат гірко плакав на своїм полі.

То було перед Покровом. Холодні вітри зірвали з дерев листя. Ліс став прозорим. Батько заїхав далеко в його глиб й виліз на найвище дерево. Зовсім поруч побачив дим від вогнища. Коли ж тихенько підійшов до нього, то уздрів живих і здорових своїх донечок, які сиділи біля вогню.

На другий день, коли ще сонце землю не зігріло, землянки куманів обступило 30 слов'янських воїнів. Заспівав рожок:

– До бою!

– Який тут бій? – гірко думали хлопці. – Але хоч з честю помремо.

Натягнули стріли напроти них тридцять. І раптом... дружини затулили їх собою.

– Донечки, – вигукнув здивований батько. – Ідіть до мене. Ви що, не впізнаєте? Я ж ваш батько, ваш...

– Ми вже не твої діти, неню, – перебила сумно й ніжно одна з доньок.

– Ми належимо оцим мужам, які нас люблять і шанують. Ми їхні... Що нам без них тепер, як птиці без неба, як риби без води... То краще вже вбивай нас. Так легше буде усім.

– Опустіть стріли, воїни, – гукнув старий. І вже до дітей зі сльозами:

– Ви не можете бути подружжям, бо не вінчані...

– То веди нас під вінець, – дочки в один голос.

– Але ж віри у вас різні...

– Бог один. Ми приймемо вашу віру, бо земля ваша, – сказав

найстарший половець.

Ще до зими вибудували усім батьковим селом три світлиці. Веселі, світлі, гостинні. А повесні народилося в кожній цій хатині по дитині.

Розросталися кумани. Приводили до себе невісток, приймали зятів. Тутешні охоче родичалися з куманами, бо ті були дружні в роботі, веселі, працьовиті, красиві. І дуже любили цей край...

І по сьогодні так: село Куманів – дружне село, працьовиті люди живуть у ньому, красиві дівчата й відважні юнаки. Чисті, холодні джерела вгамовують спрагу усіх подорожніх.

Рясні сади ваблять прохолодою і свіжістю...

КУПИН

Першим роком, у якому згадується Купин, є 1407 рік. Звідки ця назва КУПИН? Чи не впливає вона з тих далеких IX – XI віків, коли існувала така група гноблених людей, які мали таку назву, як ЗАКУПИ. Це ті селяни і міська біднота, що брали у феодала так звану «купу», тобто позику, за яку повинні були працювати на нього, звідки і могла бути назва Купин.

Назвою Купин, очевидно, послужило слово «купа». В подільській говірці словом «купа» називали горби на полі. Від цього визначення спочатку, мабуть, і виникло прізвище засновника села Купин – Купа, а його двір стали називати Купин.

З 1761 року Купин вважається великим торговим центром на Поділлі. Збереглися поживклі від часу листки старих Львівських уніатських церковних записів, а також замітки сільськогосподарського календаря, який видавався в Бердичеві, і

друковані матеріали Краківської сільгоспакадемії, датовані 1761 роком, в яких описується Купин як центральне торгове містечко на Смотричі.

На Купинські ринки, по річці та суші, з різних сторін світу приїжджали багаті купці. Тут, як свідчать записи, укладались великі торгові угоди. Тобто купували різний товар. Від слова «купити» могла й бути назва Купин.

ЛИПІВКА

У сиву давнину на цій місцині, де тепер розкинулось село, був великий липовий ліс. Його площа перевищувала 1200 га землі.

Першими поселенцями цієї місцини були люди, яких ще за часів кріпацтва царизм висилав із різних областей як неблагонадійних. Їх виганяли сюди на вірну смерть, та люди почали вирубувати ліс і будувати свої домівки. Так вони врятували себе, але знищили чарівний ліс.

Щоб хоч якось віддячити Богові за дароване їм життя у лісі, своє поселення люди почали називати Велика Липа.

Та, правда, важко жилося колишнім кріпакам, адже це були лише злидарі та батраки. Довго вони боролися за своє існування на цій землі, багато довелось їм пройти. Але Велика земля врятувала їх. Так і вкоренилася назва, та під впливом часу змінилася на більш сучасну версію.

ЛІСОВОДИ

В ті далекі часи природа була ще незайманою і на терені сучасних Лісовод низько простягались голубі плеса озер, зарослих

верболозами, очеретом, татарським зіллям, осокою. З тих озер витікали численні струмки і неслись, як досі, у білий світ, впадаючи у річку Смотрич, інші у Жванчик. Отже, був привід назвати ту воду лісовою. Саме тому назва села пішла від води – Liha Woda.

ЛІСОГІРКА

Ген-ген, за даллю тисячоліть, о тій порі прадавній, на правому березі річки Смотрич, гуляли на безмежних просторах табуни білих диких коней. Паслися гірською ковилою, пили воду з річки, мчали, наполохані звіром або людиною через пагорби, долини, пущі...

Їх було так багато, що рослини у тій місцевості просто не встигали виростати. А люди, які випасали там свою худобу, просто не могли миритися з ненажерливими сусідами. Для того, щоб прогородувати свою челядь, вони просто знищили прекрасних білих коней.

Вищі сили після цього так розсердилися, що на тій гірці, де постійно можна було побачити білих красенів, вдарила блискавка. Вона перевернула долю усіх мешканців села: після неї там більше ніколи нічого не росло. Саме з тієї весни, коли гірка залишилася «голою», без рослинності, люди почали називати її Лисою гіркою, а село, на території якого вона знаходилась, Лисогірка.

У цьому селі жила проста селянка на ім'я Людмила. Рід її був бідний, кріпацький, але краса дівчини затьмарювала світ. І ось один панич на ім'я Віполь не встояв перед красою простої дівчини і між ними розгорілося палке кохання. Шляхтич одружився з простою селянкою, не відмовився від своєї любові. Але польська шляхта не допустила, щоб вельможний пан жив з простою селянкою. Молоду

пару було знищено (спалено на вогнищі) на Лисій гірці, але їхнє світле кохання залишилося в пам'яті людей.

В кінці XV століття поселення отримало назву Людвіполь – на честь Людмили та Віполя. Та з часом люди почали вважати їхнє кохання ганьбою для всієї України. Адже вірна українка не мала права закохуватися у ворога – польського поневолювача. Тому було вирішено знову повернути попередню назву. Та для полегшення вимови почали говорити Лісогірка.

Так назва і вкоренилася до сьогоднішніх днів. А гірка, яку помітив Господь та на якій сталася така трагедія, і досі не вкрилася ще жодною рослиною.

МУДРИГОЛОВИ

Давно те діялось... Земля наша була тоді під владою польської шляхти. Всі нею зачаровувались і хотіли володіти хоча б шматочком цієї території. Але не все так склалось, як хотіли наші вороги. Зуміли козаки відвоювати рідну землю і повернути її у володіння свого народу.

Та не всі змирились зі втратою багаті та родючої землі. Один з польських панів закупив землю, де сьогодні розміщене сучасне село. Милій краєвид полонив його душу: поселення розташовувалось на двох горбочках, а між ними протікала чистенька річечка. Краса, та й годі. Тільки й живи.

Пан привіз з собою ще 15 хазяїв. Вони розмістилися на двох пагорбах. Польські пани були грамотні, тому люди з усіх навколишніх сіл ходили до них, щоб ті допомогли щось написати чи прочитати. І почали люди про них говорити: «Ось які ви мудрі

голови». Ці слова для панства були найкращою подякою за допомогу.

З часом виникла потреба у назві села, адже почали вводити реєстр. Люди зібрали раду і почали просити пана, щоб той подякував своїм товаришам від їхнього імені, і найкраще це можна було б зробити, якщо пам'ять про них залишиться у селі навіки. Пан довго не думав – і назвав село так, як про них говорив простий люд – Мудриголови.

Так і славиться село мудрими і розумними людьми по цей день.

НОВИЙ СВІТ

Колись давно, недалеко від сучасного села було розташоване невеличке поселення. Селом, назви якого не називали, котилась страшна чума, яка не щадила нікого. Люди вмирили цілими сім'ями. І всіх, хто тоді помирав від цієї чуми, хоронили на окремому цвинтарі. Це поле називалось Підгоном (зараз там людські городи).

Всі, хто залишилися живими, покинули свої домівки, бо вважали, що це місце нічого доброго більше принести не може, що життя тут не продовжиться. Було вирішено будуватись в другому місці, по обидві сторони річки Тростянки. Саме тут люди мріяли почати нове життя, без хворіб, без втрат. Це поселення назвали Новим світом, в якому буде панувати мир та спокій.

Йшли роки, поселення розбудовувалось. Щасливі люди всім розповідали про Новий світ, у який вони потрапили після страшної чуми. А назва настільки припала усім до душі, що село стало називатись Новий Світ.

ОСТАПКІВЦІ

Давно то було. Ще за часів монголо-татар. Завойовники топтали нашу землю. Горіли села, жита, ліси. Татари були жорстокими та підступними. Люди боролися з ними як могли. Вороги не раз одержували відсіч. Але й рідшали ряди наші. І ось настав день, коли в селі залишилися тільки жінки та дівчата, а також тяжко поранений коваль Остап, якого виходила його жінка.

Монголи збудували собі край дороги високу фортецю. Огородили її ровами, рови залили водою.

Смерть віяла від тих стін. А панував у цьому замку лихий, жорстокий Хан Дюк з сином Хан Лай. А щодо сина, то справжнісінький дикий звір був добріший за нього. Це страшне місце назвали замчиськом. Протягом багатьох років Хан Лай забирав до нього дівчат, звідти вони вже ніколи не повертались. І ось у селі залишилася лише одна дівчина. Ой гарна ж була Оленка, дочка коваля Остапа.

Одного дня дружина Остапа з маленькою дитиною на руках понесла чоловікові обід, а коли повернулася – не застала своєї красуні. Вдерлися нелюди в хату та забрали Оленку з собою. Страшно кричала мати. Вітром полетіла до замку. Від її туги та плачу відчинилась залізна брама.

Ввійшовши у замок, мати побачила свою доньку мертвою. Страшна звістка долетіла до Остапа. Кинувся визволяти він свою жінку. Та спізни вся, бо жінка стала деревом.

Воно і досі там росте, а замок у той же день провалився, крізь землю пішов, не змогла земля витримати такої наруги над своїми доньками та синами.

Остап поселився неподалік, відновив знищене нападами селище, а люди на його честь назвали село Остапківцями. А до розвалин замчиська і досі веде стежина як пам'ять про ці страшні події.

ПІДЛІСНИЙ ОЛЕКСИНЕЦЬ

На південно-східному боці сучасного села, де тепер починається ліс, знаходилася фортеця. Жителі села і тепер називають це місце «Замчисько». Навколо неї був насипаний земляний вал, викопаний глибокий рів.

З усіх боків були непрохідні болота. Там, біля фортеці, був сторожовий пункт. Біля нього виникло поселення. Але цю фортецю не раз хотіли сплюндрувати жителі сусідніх населених пунктів, бо, бачте, вона перекриває їм світло і дорогу. Тому селяни вирішили захищати свою гордість: по черзі ночували у сторожці.

Згодом на ці землі прийшла біда – пошесть холери – і тому все село було спалене разом з жителями. Та одному чоловікові, який в той момент знаходився на вахті у сторожовому пункті, вдалося вціліти: болота не допустили до сторожки вогню. Ім'я цього чоловіка було Олекса. Саме він і відбудував знову своє рідне село під лісом біля фортеці.

Коли у ньому знову відродилося життя, люди назвали своє поселення на честь вцілілого жителя.

ПІЛЬНИЙ ОЛЕКСИНЕЦЬ

Час заснування села Пільний Олексинець невідомий. Із переказів старожилів існує версія, що в 1796 році село передано було у

володіння поміщиків Йосипа Хамца і Іпполіта Кадлубецького.

Проте у цій місцевості виникла пошесть холери і село було спалене. Через деякий час, на це місце, де було спалене село, переїхав із Волині чоловік на ім'я Олекса, який почав будувати собі маєток прямо посеред поля. Невдовзі поселилися тут новосели – і заснувалося село. Отже, село Олексинець пішло від назви чоловіка Олекси, а що оточували його з усіх боків поля, то й назвали село Пільний. Ось так і існує назва села Пільний Олексинець до сьогоднішнього дня.

РАДКОВИЦЯ

Дуже давно жило собі невеличке поселення людей. Це поселення в західній частині нинішньої території полів с. Радковиця, де зараз знаходиться урочище «Дубино». Це поселення називалось Раківці. Його оточував дубовий ліс із західної сторони, який пізніше був вирубаний. Із східної сторони простяглися поля, на яких наші предки вирощували зернові, кормові та технічні культури. З північної сторони знаходились видоліни. В долині випасали худобу. На території поселення знаходилось кілька джерел питної води, яка стікала струмками вниз і утворила невеликі озера. В них водилась різна риба, що іноді служила харчем нашим предкам. Люди жили мирно, спокійно, і навіть не відчували, що на них насувається біда.

Звідси не звідси на них, неначе чорна хмара, покотилась епідемія чи то чуми, чи то холери. Хвороба не обминала нікого, ні молодих, ні стариків, ні дітей.

Вимерло майже все населення. Вижило лише три сім'ї, три брати, які втекли з проклятого місця і поселились на території нинішньої

Радковиці.

Частина лісу збереглась до нашого часу. Ліс складається з двох частин – західної і східної. Посередині невелика галявина з невеличкими горбочками. Старожили говорили, що це залишки могил, які залишились як свідки про страшну епідемію. А ліс, який залишився до нашого часу в урочищі «Дубино», всі знають як Качанова.

Часто сьогодні під час обробітку земель урочища «Дубино» механізатори знаходять різні залишки побуту наших предків, що говорять про існування цього поселення.

САТАНІВКА

З давніх давен навколо Свято-Троїцького монастиря поселялися люди. Кожне поселення вибирало собі місцевість: хто на пагорбку, хто біля річки, хто в низовині. І ось одного дня священник цього монастиря зібрав людей і сказав: «Приходьте в монастир освятити свої поселення і дати їм назву».

Одне за одним стали приходити поселення до монастиря. Перше поселення прийшло на свято Івана Купала, тому священник дав назву селу Іванківці, друге – на свято Спаса – Спасівка, третє – на Покрови – Покрівка, четверте – на Юрія – Юринці.

І лише люди одного поселення ніяк не могли зібратись. Всі були зайняті своїми домашніми справами. Тоді між людьми інших сіл пішла чутка, що, напевне, там є сатана, який не допускає людей до освячування свого поселення. Відтоді село й дістало назву Сатанівка.

СИРВАТИНЦІ

Назву села вперше знаходимо в документах 1493 року. Воно розкинулось теж на берегах Великої річки Яромірка, при чому на місці одного із стародавніх поселень. Свідченням цього є оті речі, які вдається час від часу знаходити: кам'яні сокири, ножі, молотки. Ними безперечно користувалися поселенці у сиву давнину.

Серед тих, хто вперше поселився на території сучасних Сирватинець, були ткачі серветок, скатертин з бахромою. Треба гадати, що від цього і пішла назва «Сирватинці».

Майже протягом всього століття кількість мешканців була надто малочисленою. В селі проживало всього декілька сімей. Це пояснюється тим, що ткачі серветок не були зацікавлені в появі нових конкурентів по такому вигідному на той час ремеслу. Коли ж у кінці XVI століття село потрапило у володіння панів Гербуртів, то кількість мешканців села поступово почала зростати (панам потрібна була робоча сила).

До складу Сирватинець входить невеликий хутір Вербичка (назва від слова «верба», хутір і нині потопає у вербах). Засновано хутір у кінці XVIII століття на сирватинецьких землях. У 1894 році в ньому налічувалось 21 господарство з 34 жителями.

СКІПЧЕ

Давно те діялось, ще за часів, коли на наші землі нападали ворожі чужинці. В одному селі була збудована невелика церква. Вона знаходилась серед лісу. Край церкви було видно тільки зі шляху, тому не завжди чужинці могли її знайти. Саме це часто рятувало життя селянам, коли ті там ховалися під час чергової навали

нападників. Тому люди свято берегли реліквії свого храму.

До невеликої церкви щодня ходила бідна дівчина неабиякої краси. Сподобалась вона чужинцеві, але нелюбом він був для неї. Одного разу сховалась вона від нього у церкві. Не міг він знайти дівчину. Коли зрозумів, що та сховалась у храмі, спробував зайти туди, але якась вища сила не пустила ворога у святиню. Тоді загарбник і наказав церкву знищити разом з дівчиною.

Церкву було спалено, та на її місці утворився земляний насип, який люди назвали «кіпець», тобто залишки замість могили, де смерть прийшла не за православним віруванням.

На тому місці і тепер, кажуть, якщо прикласти вухо до землі, можна почути дзвін, який неначе закликає до порятунку невинної душі. А слово «кіпець, скіпець» і дало назву населеному пункту, де відбулись страшні події.

СТАРА ПІСОЧНА

Жив колись на Подільських землях пан П'ясецький, у володінні якого було чимало маєтків.

Була в пана красуня-донька. І сватались до неї багато паничів знатного роду. Але чорноброва красуня полюбила сина бідної вдови-прачки, гарного, ставного, доброго, але дуже бідного парубка.

Вони таємно зустрічались і любились. І от коли про це дізнався пан, він будь-що захотів розлучити бідного парубка, який наймитував в нього, зі своєю донькою. Щоб не видати себе перед дочкою, яку він дуже любив, пан вдався до хитрощів.

Одного ранку пан закликав до себе бідного парубка і, з лукавою хитринкою в очах, сказав, що прийме його в свою родину. Тільки

треба, щоб сьогодні бідний наймит із небезпечної піщаної копанки на горбах дістав біленького піску для якихось спорудних робіт в маєтку. Парубок з великою радістю погодився, хоч знав, що то дуже є небезпечно. Сказав про це своїй коханій і пішов. Вона побігла за ним слідом. І тільки він заліз в ту копанку, став копати пісок, аж оглянувся і побачив свою красуню біля себе. Аж тут раптом стався зсув. І гора білого піску накрила двох закоханих молодих людей навіки.

З того горя пан П'ясецький залишив свої володіння в цій місцевості. А село з тих пір дістало назву Пісочна. Згодом люди почали називати його Старе, бо події, які тут відбулися, хотіли залишити в минулому. Так з часом і прижилася назва Стара Пісочна.

ТУРЧИНЦІ, РАДКОВИЦЯ, БОРЩІВКА

На рівнинах полів розкинулися три сусідніх села: Борщівка, Радковиця, Турчинці. Споконвіку жили у цих селах працьовиті люди, гарні трударі. Родючі землі завжди приваблювали ворогів. Яничари нищили будівлі, вбивали людей, гвалтували жінок. Сплундровані поневоленням люди тікали у яри, печери, щоби перечекати розбій.

У тій хатині, де поселилися яничари, жила дуже вродлива дівчина Ганна. Вона сподобалася одному туркові, який почав до неї залицятися. Правда, красуня-українка не розуміла ворожої мови, не знала його намірів, але планувала «віддячити» яничару за його залицяння. Одного разу, коли Ганна варила борщ у великому казані, нагодився турок з своїм набридливим залицянням. Він дуже вже надокучив Ганні і був дуже їй бридким. Коли у хаті нікого не було, і турок нахилився над казаном, вдихаючи аромат борщу, то дівчина

перекинула його у казан з борщем. Це ніби «Турок раком у борщі», турок – Турчинці, раком – Раківці, пізніше Радковиця, борщ – Борщівка.

ХОПТИНЦІ

(У XVII столітті, на Трійцю, у селі Тинець під час служби «пішла» під землю церква. На тім місці нині лише криничка свято береже цю таємницю, час від часу відлунюючи церковним дзвоном.)

Весняний ліс захлинається від трепетного співу птаства. Цей спів додає Іванові сили. І все ж до вечора він дуже втомлюється.

– Ех, скоріше би зятя приймати, – шугнула вимріяна думка в голові. – Цієї весни я висватаю своїй Яринці найбагатшого, найсильнішого юнака – Гришу Поповича із сусіднього села.

Яринка ніколи його не бачила, мало знав його і сам Хоптинчук, та це пусте. Газда відав, що хлопець запальний до роботи, і одинак у багацькій родині. І це вирішило Яринчину долю.

Яринка ж з матір'ю тим часом білять в хатах. Скоро старости прийдуть. Їхній двір обгороджено муром, обсаджено яворами. Шістнадцять років Яринка прожила тут щасливо. Завжди мати була поруч. Ходили усі разом до церкви.

Весняні молоді вітри пахнуть до нестями свіжою зеленню і манять, манять за собою...

– Мамо, пустіть на річку, я рушники переполощу.

– Іди. Та не барись.

За церквою плавно несе свої води Сквила-річечка. Яринка стала на камінчики, розпустила по воді рушники. В небі заспівав жайворонок. Заслухалася. На воду задивилася. Аж раптом з того

берега зафоркав кінь. Дівчина підняла очі й здивовано завмерла. На неї дивився юнак: пшеничне волосся, красиві очі, великі вишневі уста. Лице від хвилювання вкрилось рум'янцем як у дівчини.

– Ви ще довго будете мене отак розглядати? – з теплою ніжністю запитав юнак.

– Ой, рушники, – опам'яталась Яринка.

Вода віднесла їх далеченько. Хлопець позбирав.

– Старостів чекаєш?

– Чекаю.

– Ти чия?

– Хоптинчукова.

– Багачка...

У відповідь мовчання...

– А ти чий?

– Я сирота. В пана Ліпибоцького коні пасу, – сказав, опустивши голову. А як підвів, то очі залилися болем: «Чому, доле моя, ти сироті гострою стернею під босі ноги! А тепер ножем у саме серце!»

Її очі мовили: «Не бійся. Я з тобою. Навіки».

– Прийди увечері до церкви...

– Прилечу!

Яринка прибігла додому розпашіла від хвилювання. Все така спокійна, а це не могла нічого робити. Що не брала, усе падало з рук.

– Дитино, що з тобою? – запитує мати.

– Ой, матусю, я зустріла хлопця на річці. Він такий... як Бог.

– Що ти кажеш, дитино?

– Ну, як царевич.

– Ну і хто цей царевич? Чий він син?

– Він сирота, мамо, – сказала опустивши голівку. Але як підняла, сказала так довірливо, як у дитинстві: – Мамо, він такий красивий.

Перебила мати:

– То ти зустріла конюха Ліпибоцького пана. Ось хто тобі у серце вліз.

– Мамо, віддайте мене за нього, – впала на коліна до матері. Мати розгнівалася. – Я не зможу без нього жити, – сказала Яринка.

– Пусте, забудеш, як сон. В неділю старостів від Гриші чекай.

Яринка плакала всю ніч. А сирота під церквою молився: «Господи, не дав мені батьків, дай хоч дівчину любу».

І був день. І прийшли старости. Захмелілий молодий, побачивши Яринчині заплакані сумні очі, просичав: «Ти ще в мене наплачешся...»

І прийшла та неділя, коли молодих повели до шлюбу. Дівчину справді вели, бо сама вона вже йти не могла. Відчай і безнадія забрали сили.

Людей на весілля зійшлося багато. Не кожен рік женяться такі багаті. Та всі були байдужі до дівочого болю.

– Вінчається раба Божа... – повів священник.

Яринка ніби прокинулася. Здивовано обвела очима церкву, людей. Глянула аж на двері, біля яких стояв... він. Забула про все. Пішла просто на нього. А він назустріч. Посеред церкви зустрілись обоє. І вперше в житті зустрілись їхні руки.

Всі мовчали в заціпенінні. Раптом здригнулися від того, що на церкві задзвеніли дзвони. Глянули під ноги – і затріпотіли з ляку: вода сягала всім гульок. Поки дивувались, звідки вода, то вже її стало по коліна. Кинулись до дверей, їх не відчинити. А дзвони били все голосніше. Хтось крикнув: «Вікнами!» Та в цю мить вода хлинула з

вікон в церкву. Всі схилили голови перед неминучістю. Лише сирота тулив сироту до серця. І обоє плакали від радості: ніхто тепер їх не розлучить.

...XXI століття. При долині, при голубих верболозах сучасного села Хоптинці (в пам'ять про сім'ю, яка забрала щастя у своєї дитини, щоб це стало наукою навіки) – голуба криничка. Чиста прозора вода тамує спрагу подорожніх. Русокосе дівча, нарвавши татарського зілля, з цікавістю заглядає у криничну воду.

– Криниченько. Допоможи мені в моїм коханні. Кажуть, хто тебе опівдні на Трійцю попросить благословення, той в парі буде щасливий. Благослови ж мене та мого коханого...

У відповідь – тихий-тихий передзвін церковних дзвонів.

ЧОРНИВОДИ

Давним давно, ще за часів Ісуса Христа, на місці сучасного села була лише рівнина. По землі проходила Божа Мати. Вона дуже стомилась, ноги у неї були зранені – і там, де вона ступала, залишались краплі крові; там, де зупинялась перепочити, з-під землі починало бити джерело. Але так, як це був чорнозем, вода була не кристально чистою, а каламутною і чорною.

На місцях, де залишались криваві сліди Божої Матері, з часом повиростали високі скелі. Через віки вони закам'яніли, і ніщо не могло їх зруйнувати: ні дощ, ні вітер.

З роками струмочки сплелись у річечку, яку стали називати Чорниводкою. По обидві її сторони стали поселятися люди, бо вважали цей край священним і захищеним. А своє поселення назвали Чорною Водою.

З часом з-під скель стали бити джерела, і вода у них була уже прозора і цілюща. Та назва села так і вкоренилася у жителів, лише з плином часу видозмінилась у коротшу форму «Чорниводи».

ШИШКІВЦІ

Колись давно, багато років назад, жив цар. І мав він дуже гарну дочку. Він завжди хотів для неї всього найкращого, а особливо чоловіка. Він постійно її відправляв в різні подорожі. Царівна їздила по багатьох країнах в пошуках найкращого чоловіка, але не змогла його знайти. Одного разу в Греції її порадили взяти з собою додому кілька шишок ялинки, в якості оберега, і тоді вона вийде заміж. Приїхавши додому, вона привезла з собою кілька шишок ялинки, поклала біля ліжка, як їй і сказали зробити, і чекала свого судженого-рядженого.

Прошло багато років. Царівна все-таки вийшла заміж та народила багато дітей. А місце, де вона жила, назвали селом Шишківці, в честь шишок, які допомогли жіночому щастю.

ЯРОМИРКА

Селище було в мальовничому пониззі, біля річки, а за річкою невеличкі підвищення – то Подільські Товтри. І скрізь ліси-ліси... А в лісах великі природні багатства: ягоди, їстівні гриби, дикі тварини та бджоли. Тільки треба хотіти використати ці невичерпні лісові надбання. В цьому місці, під горбочком, побудована хатинка – напівземлянка. Там жила дружня сім'я Антонія. Як повідомляють літописи, в багатьох родинях батьки виховували своїх дітей ремінцем або різкою, а в Антонія було навпаки: дітям наказували сидати

рядочком навпроти батьків. Батьки притишеним голосом коротко вказували своїм чадам на їх вчинки і мовчки дивилися їм у вічі. Діти приготувались слухати обвинувачення різким криком, але батьки мовчали і лише дивилися на них добрими очима. Сини, розуміючи усім серцем свою провину, клялися більше не повторювати. Такі події в сім'ї були рідкістю, але вони залишалися в пам'яті. І сини, мабуть, тому були добрими і чеснішими і в поведінці, і в праці. Сім'я Антонія була гарним прикладом для родичів, друзів і сусідів. Іноді батько любив повторювати слова мудрих предків: «Найщасливіша та людина, яка потрібна людям». Антоній був завзятим господарем. Він умів робити із дерева бодню, діжу, відро, корито та багато інших речей. Сини теж активно наслідували його. Старший син Костик вже виготовляв із дерева вулика і створив невеличку пасіку. Середній син Федір успішно рибалив. Найменший син Яромир ще підростав, але вже проявляв інтереси до батькових справ.

В сім'ї Антонія сталася велика біда: захворіла дружина Катерина і її негайно потрібно було рятувати. Наказав батько Костянтину відправитись у сусіднє село і попросити допомоги у старенького мудреця Луки, який лікував травами і настоями. В кінці дня знахар Лука надав першу допомогу хворій. «Потрібні свіжі трави для лікування. Сам же я піти не можу – боюсь розсипатись по дорозі...» – заявив старенький Лука. Тому то й на збір ліків зголосились піти сини. Вже підвечір знахар із задоволенням перевіряв трави. Якась прихована гордість з'явилась у нього, коли він побачив, що Яромир назбирав усі потрібні ліки. Лука похвалив кмітливого хлопця, а в глибині душі уже знав, що Яромир буде доброю заміною... Ще довго

старенький знахар навчав юного хлопця лікарської премудрості... Яромир ріс доброю і кмітливою людиною, і всі вірили, що він стане прекрасним лікарем й творитиме людям добро.

Неподалік від селища, де жила сім'я Антонія, був побудований монастир. Монахи часто приходили до людей: вони приймали участь у похоронах, у відзначенні християнських свят. Натомість повертались з продуктами харчування. Одне із велінь монастирської знаті було таке: завербувати якнайбільше простих людей у монахи.

Одного разу в день християнського свята Антоній із сім'єю вирушив у монастир на моління та щоб вручити у пожертву монахам їжу. Їх зустрів ігумен з монахами. Під час дружньої розмови ігумен похвалив найменшого сина Антонія – Яромира, і порадив батькам віддати його у монастир, де він зможе вивчитися на «служителя» християнської віри, так буде Богу угодно. Антоній з дружиною низенько вклонилися, погодилися, подякували служителям монастиря. І вісімнадцятирічний Яромир того ж дня став монахом.

Втім, не всі порядки і закони колективного життя монахів були до душі молодому послушнику. Зокрема, не раз ігумен наказував монахам покійно працювати, язиком не молоти і думати лише про Всевишнього. Це було дуже вигідно монастирській знаті, як пізніше зрозумів Яромир.

Хлопець довго терпів, зносив всі кривди і образи мовчки. Правда, одного разу сталось непоправне: Яромира було звинувачено у крадіжці. Осуд монахів був короткий: за вчинений злочин Яромиру присвоїти звання «Людина-звір» («Бонк») і зараз же розпеченим залізом випекти йому на чолі слово «Бонк».

...Багато тижнів Яромир лежав у ліжку, мучився від страшного

болю і вже прощався з білим світом, та доля не зрадила його – і він зіп'явся на ноги. Згодом парубок відчув себе сильним і вирішив покинути монастир назавжди. «Але куди піти? Де жити? До батьків іти? – Так всі родичі, односельчани будуть дивитися на мене як на вигнанця». І безповоротно вирішив Яромир піти в лісову гущавину, знайти зручне місце для побудови землянки і там оселитися.

Яромир знайшов мальовничу місцинку в лісовій долині біля невеличкої річечки. Природа щедро обдарувала багатствами цей край: тут було джерело із чистою водою, росли ягоди і лікарські трави. За два місяці юний знахар побудував хатинку – напівземлянку. Тут окремо була кімната для зберігання продуктів. Обігрівалось житло вогнищем. Одного разу Яромир відійшов далеченько від своєї домівки. Раптом у долині він побачив коня, який сумними очима дивився на хлопця, що лежав нерухому на землі. Недовго думаючи, Яромир взявся рятувати молодого парубка: обігрів, нагодував. Стан хворого був важкий, але на другий день він все ж таки заговорив.

Володимир, так звали хлопця, через кілька днів одужав і зібрався їхати додому. Своєму рятівникові він безмежно дякував і пообіцяв незабаром приїхати із харчами і необхідними знаряддями праці. Володимир виконав обіцянку. Приїхала разом із ним і його сестра Ганна, яка зовсім швидко стала дружиною Яромира.

...Йшли роки. Люди з навколишніх сіл довідувалися про нове селище, про самодіяльного лікаря Яромира. Поступово приходили нові поселенці і влаштовувалися тут жити. Їм з радістю допомагали Яромир та інші жителі. Спочатку селище складалося із семи димів і було назване Яромирка, в честь найдобрішої, найрозумнішої людини на Поділлі – народного лікаря Яромира.

ЗМІСТ

Передмова	3
Городок	4
Сатанів	5
Бедриківці	6
Борщівка	7
Варівці	8
Великий Карабчіїв	9
Велика Левада	10
Веселець	11
Грицьків	12
Жищинці	13
Завадинці	14
Кремінна	16
Кузьмин	16
Куманів	18
Купин	22
Липівка	23
Лісоводи	23
Лісогірка	24
Мудриголови	25
Новий Світ	26
Остапківці	27
Підлісний Олексинець	28
Пільний Олексинець	28
Радковиця	29
Сатанівка	30
Сирватинці	31
Скіпче	31
Стара Пісочна	32
Турчинці, Радковиця, Борщівка	33
Хоптинці	34
Чорніводи	37
Шишківці	38
Яромирка	38

